

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Hanna Hemby

Djävulen sitter i detaljerna

En undersökning av detaljerade utsagors tillförlitlighet i
sexualmål

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sacharias Votinius

Termin: VT2021

Innehåll

Summary	1
Sammanfattning	2
Förkortningar	3
1 Inledning	4
1.1 Ämnesintroduktion	4
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Perspektiv, metod och teori	6
1.5 Material	6
1.6 Forskningsläge	7
1.7 Disposition	8
1.8 Begreppsbildning	8
2 Principer för domstolens bevisvärdering	10
2.1 Beviskravet i brottmål	10
2.2 Bevisning i allmänhet	10
2.3 Fri bevisföring och fri bevisvärdering	10
2.4 Användning av sakkunskap i rättegången	11
2.5 Erfarenhetssatser	12
3 Tillförlitlig och detaljrik utsaga enligt Högsta domstolen	13
3.1 Definition av tillförlitlighet	13
3.2 Detaljrik utsaga enligt Högsta domstolen	13
3.2.1 Lång och i sina detaljer sammanhängande berättelse	13
3.2.2 Pregnanta detaljer	14

3.2.3 Avsaknad av detaljriktighet	15
3.2.4 Detaljrik berättelse	15
4 Psykologisk forskning	16
4.1 Förmågan att minnas detaljerat	16
4.2 Det detaljerade minnet för traumatiska händelser	17
4.3 Felkällor vid värdering av en utsaga	19
4.4 Vetenskapliga detaljkriterier	20
4.5 Sammanfattning av psykologisk forskning	21
5 Analys	22
5.1 Rättsfallsanalys	22
5.2 Utvecklande analys	24
6 Slutsats och avslutande reflektion	28
6.1 Slutsats	28
6.2 Avslutande reflektion	28
Käll- och litteraturförteckning	29

Summary

Sexual offence differ from other crimes. The injured party's evidence in sexual offence tends to consist of solely oral evidence, and partially corroborating evidence. Based on relatively weak evidence, the role of the Swedish Supreme court is to determine whether the defendant's guilt is *beyond reasonable doubt*, the legal standard of proof required to validate criminal convictions.

A statement made by the injured party that contains many details tends to be given substantial evidential value by the Swedish Supreme Court. A detailed statement is consequently considered reliable. Contrary, statements with few or no details tend to be considered non-reliable. The primary objective is to examine whether the Swedish Supreme Court's valuation of a detailed statement is compatible with the reliability in accordance with psychological research. This is examined based on psychological research of details in a statement and how the human memory functions. Thus, to answer the research question, this thesis primarily applies an interdisciplinary methodology, while a legal dogmatic methodology also is apparent.

This thesis uncovers that many variables determine the reliability of a detailed statement. Subjective factors, such as the injured party's personality but also objective factors, such as the lightning where the sexual offence took place, affects the possibility to report the incident in a detailed manner. A victim who is intoxicated, drugged, suffers from sleep disorder or from post-traumatic stress disorder, has reduced ability to register details. Research shows that an injured party who has been a victim of a continuing sexual offence tends to more easily forget details, as the sexual offence are perceived as "familiar". Yet, research also shows that details from traumatic events have a tendency to rarely be forgotten.

In conclusion, it is established that the Swedish Supreme Court's detail criteria are not quality assured against psychological research. Furthermore, the criteria is not as nuanced as psychology research demands to validate the statements' reliability. In my opinion, it is deemed necessary that the Swedish Supreme Court, to a greater extent, quality assures the evidence validation by using special advisors as psychologists in main hearings to assess the statement of the injured party. Alternatively, it is recommended to use a specific method for evaluation of evidence that is supported by extensive and validated psychology research.

Sammanfattning

Ur bevishänseende är sexualmål ett särskilt typ av brott. Bevisningen består inte sällan enbart av målsägandes utsaga och till viss del av stödbevisning som styrker målsägandes berättelse. Högsta domstolen ska mot bakgrund av relativt svag bevisning avgöra om det är *ställt utom rimligt tvivel* att den tilltalade gjort sig skyldig till brott. Högsta domstolen tenderar att bedöma målsägandes utsaga som tillförlitlig mot bakgrund av utsagans många detaljer. På samma sätt anser Högsta domstolen frekvent att en utsaga med få detaljer inte är tillförlitlig.

Uppsatsens syfte är att undersöka i vilken utsträckning målsägandes detaljerade utsaga i sexualmål är förenlig med utsagans tillförlitlighet. Undersökningen görs mot bakgrund av psykologisk forskning om människans minne och målsägandes förmåga att utge detaljerade utsagor.

Framställningen besvarar frågan om Högsta domstolens värdering av detaljerade utsagor är förenlig med tillförlitlighet enligt psykologisk forskning.

I hög grad tillämpas tvärdisciplinär metod, men även i viss utsträckning rättsdogmatisk metod.

I arbetet framkommer att det finns många faktorer som är centrala för att värdera en utsagas tillförlitlighet mot bakgrund av detaljer. Subjektiva faktorer, bland annat målsägandes personlighet, samt objektiva faktorer som t.ex ljuset på platsen för händelsen inverkar på möjligheten att detaljerat återberätta en händelse. Forskning visar att offer som är påverkad av alkohol, droger, sömnstörning, eller som lider av posttraumatiskt stressyndrom har en reducerad möjlighet att registrera detaljer vid händelsen. Därutöver tenderar ett offer som utsatts för perdurera sexualbrott att glömma detaljer, då våldtäkterna känns som "vardag". Däremot visar forskning också att detaljer från traumatiska händelser, som sexualbrott ofta är, sällan försvinner helt ur minnet.

Avslutningsvis konstateras att Högsta domstolens detaljkriterium dels inte är tillräckligt kvalitetssäkrat mot psykologisk forskning på området och dels uppnår detaljkriteriet inte den nyansering som enligt forskning understödjer en tillförlitlig utsaga. Enligt min mening bör Högsta domstolen kvalitetssäkra bevisvärderingen genom att i högre utsträckning använda sakkunskap vid huvudförhandling i sexualmål, d.v.s rättspsykologer som utvärderar målsägandes utsaga. Alternativt bör en särskild bevisvärderingsmetod som stöds av väletablerad forskning tillämpas.

Förkortningar

HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning 1
SvJT	Svensk Juridisk Tidskrift
RB	Rättegångsbalk (1942:470)
PTSD	Posttraumatiskt stressyndrom
CBCA	Criteria-based content analysis
RM	Reality monitoring

1 Inledning

1.1 Ämnesintroduktion

Sexualmål är ett särskilt typ av brottmål ur bevishänseende. Bevisen för att ett brott har skett består huvudsakligen består av vad parterna berättar inför rätten.

I domarreglerna som skrevs på 1500-talet anförde dåtidens reformator, humanist och historiker Olaus Petri: ”Det är icke allt sant som sanning är likt.”¹ Redan vid den tiden fanns en medvetenhet om svårigheterna med att urskilja människors sanning från lögn.

Högsta domstolen bedömer frekvent målsägandes utsaga i sexualmål som tillförlitlig mot bakgrund av att målsägande *detaljerat* återberättar om det sexuella övergreppet. En undersökning som gjordes där 526 aktörer inom rättsväsendet deltog, visade att ca 60 procent av alla domare menade att en sanningsenlig utsaga innehåller fler detaljer än en falsk.²

Att värdera utsagors tillförlitlighet är emellertid ett komplext psykologiskt förfarande. En korrekt bedömning av utsagors tillförlitlighet kräver grundlig psykologisk kunskap, vilken sällan ryms inom domstolens kompetens.

Mot bakgrund av ett stort intresse för psykologiska aspekter inom juridiken ställde jag mig undrande till Högsta domstolens uppfattning att en sann utsaga innehåller fler detaljer än en falsk. Trots en gedigen undersökning av domstolens slutsats fann jag inte någon adekvat psykologisk utvärdering av domstolens värdering av detaljerade utsagor. Det verkar heller inte föreligga någon psykologisk teoretisk kunskapsbas som understödjer Högsta domstolens metod. Mot bakgrund av att bevisvärderingen i sexualmål står i särställning till andra måltypen bör bevisvärderingen kvalitetssäkras och kriterier för en utsagas tillförlitlighet bör i hög grad stödjas på vetenskaplig forskning.

Då Högsta domstolens metod dels inte är utvärderad och dels inte är utarbetad med stöd av experter på området är det intressant att undersöka om, och i så fall i vilken utsträckning, den psykologiska forskningen ger stöd åt Högsta domstolens värdering av målsägandes detaljerade utsagas förenlighet med tillförlitlighet.

---

¹ Sveriges Rikes Lag, Domarregel 16:12 s. CXXXIVX.

² Schelin (2007) s. 187.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet är att undersöka i vilken utsträckning målsägandes utsaga i våldtäktsmål, där den av Högsta domstolen bedöms som detaljerad, är förenlig med utsagans tillförlitlighet. Uppsatsen har en psykologisk ansats och redogör för psykologisk forskning på området.

För att uppnå syftet ämnas att besvara följande fråga:

Är Högsta domstolens värdering av målsägandes detaljerade utsaga förenlig med tillförlitlighet enligt psykologisk forskning?

1.3 Avgränsningar

De processrättsliga utgångspunkterna vid bevisvärdering ämnar att utgöra grund för en pedagogiskt underbyggd förståelse för uppsatsens syfte. Dessa kommer dock endast beröras i den mån det är strikt nödvändigt för den vidare framställningen.

Uppsatsen berör endast utsagor av målsägande. Forskningen på området är emellertid generell, och således även tillämpbar på utsagor av tilltalad.

Uppsatsen behandlar endast utsagor av personer som fyllt 15 år, då barns språk skiljer sig från vuxnas och hanteras separat inom psykologisk forskning.³

Mot bakgrund av att det senaste prejudikatet avseende bevisvärdering i sexualmål anger att en utsaga som är lång, klar och detaljrik talar för dess tillförlitlighet,⁴ vore det intressant att även behandla kriterierna *lång* och *klar* i förhållande till detaljkriteriet. Av utrymmesskäl har emellertid de kriterierna lämnats därhän.

---

³ Granhag m.fl. (2021) s. 269.

⁴ NJA 2017 s. 316 I p. 10.

1.4 Perspektiv, metod och teori

Framställningen intar ett kritiskt psykologiskt perspektiv. Högsta domstolens detaljkriterium analyseras utifrån vetenskaplig psykologisk forskning och granskar kriteriet kritiskt.

Metodvalet för den inledande och teoretiska delen är traditionell rättsdogmatisk metod. Denna metod innebär att med hjälp av tolkning och tillämpning av de erkända rättskällorna lagtext, lagförarbeten, praxis och doktrin, bringa klarhet i gällande rätt.⁵

Tvärdisciplinär metod har använts som grund för framställning av psykologisk forskning. Metoden går ut på att inom ett vetenskapligt område förklara fenomen utifrån ett annat vetenskapligt område.⁶ I framställningen presenteras kriteriet *detaljerad* och dess förenlighet med tillförlitlighet med stöd av psykologisk forskning på området.

Enligt Minna Gräns, professor i rättsvetenskap, kan tvärdisciplinär forskning användas som grund till förslag om hur gällande rättsregler bör förstås, tolkas och tillämpas, men också huruvida nya regler kan skapas och på vilket sätt.⁷

Därmed ämnar den analyserande delen att ur ett psykologiskt perspektiv föreslå tolkning av psykologisk forskning, men även hur rättsläget kan föras framåt.

1.5 Material

Mot bakgrund av bevisvärderingens fria karaktär har bevisvärderingens processrättsliga ramar framställts genom studium av väl valda juridiska monografier, avhandlingar samt prejudicerande rättsfall. I begränsad omfattning har även propositioner och offentliga publikationer studerats. Den formellt mest auktoritativa källan, lagstiftning,⁸ har på grund av bevisvärderingens fria karaktär endast i begränsad mån varit givande för framställningen.

---

⁵ Nääv och Zamboni (2018) s. 21.

⁶ Nääv och Zamboni (2018) s. 437.

⁷ Nääv och Zamboni (2018) s. 438.

⁸ Nääv och Zamboni (2018) s. 28 f.

Rättsfallen i avsnitt 3.2 har använts i exemplifierande syfte för att belysa Högsta domstolens resonemang avseende detaljkriteriet. Mot bakgrund av framställningens begränsning till prejudicerande domar, följer att rättsfallen till synes är ålderstigna. Då de refereras till i modern doktrin⁹ reflekterar de emellertid alljämt bevisvärdering i sexualbrott.

Den psykologiska framställningen stöds på rekommenderad litteratur inom psykologiska och rättspsykologiska kurser på universitetsnivå. Till stor del hänvisas till namn som *Schelin*, *Christianson* och *Ehrenkrona* samt *Granhag*, *Strömwall*, *Ask* och *Landström* (Granhag m.fl).

Bella M. DePaulo och Wendy L. Morris har skrivit boken *Discerning Lies from Truths: Behavioral Cues to Deception and Indirect Pathway of Intuition* (2004). Den vore användbar för framställningen av den psykologiska forskningen, men dessvärre var det inte möjligt att anförskaffa denna bok.

Den 1 juli 2018 gjordes radikala förändringar i sexualbrottslagstiftningen. Den största förändringen innebär att gränsen för straffbar gärning nu går vid om deltagandet i sexuell aktivitet är frivillig eller inte. Det krävs inte längre att gärningsmannen använt sig av våld eller hot för att anses ha begått ett sexualbrott.¹⁰ Detaljkriteriet är dock fortfarande, år 2021, det huvudsakliga kriteriet för att avgöra utsagans tillförlitlighet.¹¹

1.6 Forskningsläge

Bevisvärdering i allmänhet är ett omskrivet område. Schelin utgav år 2007 sin avhandling *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Avhandlingen behandlar bevisvärdering ur ett brett perspektiv och har med kritiskt perspektiv beröringspunkter på detaljkriteriet. Christianson och Ehrenkrona utgav år 2011 boken *Psykologi och bevisvärdering. Myter om trovärdighet och tillförlitlighet*, vilken i hög grad identifierar felkällor inom Högsta domstolens detaljkriterium. Emellertid utgår författarna från egen kunskap och gör ingen genomlysning på forskningsläget. Vidare har Granhag, Landström och Nordin på Göteborgs universitet utgivit ett forskningsarbete år 2017, vilken benämns *Värdering av muntliga utsagor. Ett vetenskapligt baserat beslutsstöd för*

---

⁹ Med doktrin menas i sammanhanget juridisk litteratur.

¹⁰ Se prop. 2017/18:177.

¹¹ Se t.ex. NJA 2019 s. 347 och 2019 s. 669.

migrationsärenden. Forskningsarbetet behandlar i stor utsträckning utsagans detaljkriterium och dess relation till tillförlitlighet, dock inom migrationsärenden. År 2021 gav Granhag, Strömwall, Ask och Landström ut boken *Handbok i rättspsykologi*. Litteraturen behandlar juridiskt beslutsfattande ur ett rättspsykologiskt perspektiv och berör detaljkriteriet och dess förenlighet med tillförlitlighet. Dock inte med ett kritiskt förhållningssätt.

1.7 Disposition

Kapitel 2 ämnar att redogöra för centrala lagar och principer som reglerar bevisvärdering.

Kapitel 3 redogör för begreppet *tillförlitlig* samt konkretiserar detaljkriteriet genom Högsta domstolens resonemang i ett urval av prejudicerande domar.

Kapitel 4 redogör för den psykologiska forskningen om det mänskliga minnet och om människors förmåga att återberätta en händelse detaljerat. Här framförs även psykologisk forskning om detaljerade utsagors tillförlitlighet.

Kapitel 5 är den analyserande och reflekterande delen.

Kapitel 6 ämnar att svara på frågeställningen under avsnitt 1.2 och presenterar en avslutande reflektion.

1.8 Begreppsbildning

Några begrepp som är frekvent förekommande i framställningen kräver en närmare definition för kvalitativt tillgodogörande av framställningen.

Psykologisk forskning innebär ett försök att med hjälp av vetenskapliga metoder frambringa ny kunskap på ett specifikt område. Forskning inom psykologin har en positivistisk kunskapssyn, vilket innebär att forskning bygger på antagandet att det existerar en objektiv, observerbar verklighet. Forskning inom den positivistiska kunskapssynen bygger på stora datamängder, t.ex. registerforskning, enkäter och kontrollerade experiment.¹²

---

¹² Granhag m.fl. (2021) s. 448 f.

Utsageanalys innebär en bedömning av tillförlitlighet med hjälp av verbala ledtrådar.¹³ Det sagda innebär att domstolen genom utsageanalys bedömer utsagans tillförlitlighet mot bakgrund av dess detaljerade karaktär.

Rättssäkerhet innebär att rättsskipningen ska vara förutsebar och enhetlig. Rättssäkerhet innebär också att rättsskipningen ska bedrivas högkvalitativt.¹⁴ I aktuella framställning behandlas således rättssäkerhet som en god och förutsebar rättsordning vars yttersta garanti är att ingen döms för brott om dess skuld inte är ställd utom rimligt tvivel.

---

¹³ Granhag m.fl. (2021) s. 358.

¹⁴ Granhag m.fl. (2021) s. 35.

2 Principer för domstolens bevisvärdering

2.1 Beviskravet i brottmål

För en fällande brottmålsdom krävs att det är ställt *utom rimligt tvivel* att den tilltalade gjort sig skyldig till brott. Annorlunda uttryckt ska det inte finnas några *rimliga tvivel* på att den tilltalade gjort sig skyldig till brottet.¹⁵ Beviskravet användes första gången i rättsfallet NJA 1980 s. 725 och har använts flitigt i brottmålsdomar sedan dess.¹⁶

2.2 Bevisning i allmänhet

Parterna i ett brottmål har oftast olika uppfattningar om vad som hänt. Genom att lägga fram bevis har var och en av dem att övertyga domaren om sin version om det påstådda händelseförloppet är riktigt. Domaren granskar bevisningen för att slå fast om och i vilken mån den ger stöd för parternas olika versioner. Denna granskning kallas *bevisvärdering*.¹⁷

Vid bedömning av utsagans bevisvärde finns det ofta annan bevisning som stödjer utsagan – *stödbevisning*. Stödbevisning i sexualmål är ofta vittnesmål, t.ex. en vän till målsägande som har tagit del av händelsen efteråt, konversationshistorik mellan parterna eller inspelning av målsägandes samtal till larmcentral.¹⁸ Stödbevisning i sexualbrott ger endast stöd till målsägandes berättelse, och verkar sällan som självständig information.¹⁹

2.3 Fri bevisföring och fri bevisvärdering

Den fria bevisföringen och den fria bevisvärderingen lagstadgas i 35 kap. 1 § rättegångsbalken (1942:740), där det anges: ”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat”.

---

¹⁵ Dahlman (2018) s. 133.

¹⁶ Schelin (2007) s. 58.

¹⁷ Westberg (2013) s. 33.

¹⁸ Dahlman och Korthis-Aspegren (2018) s. 328 f.

¹⁹ Dahlman och Korthis-Aspegren (2018) s. 328.

Den fria bevisföringen innebär att i princip allt som har bevisvärde är tillåtet att frambringa vid huvudförhandlingen.²⁰ Den fria bevisvärderingen innebär att domstolen är fri i sin värdering av de bevis som lagts fram och det finns inga legala regler, varken i lag eller praxis, för *vilket värde* ett bevis ska tillmätas.²¹ Bevisvärderingen får dock inte göras på skönsmässig grund, utan ska ske på ett objektivt och rättssäkert sätt.²²

2.4 Användning av sakkunskap i rättegången

Sakkunskap i rättegången innebär att en expert inom ett område verkar i rätten för att tillföra domstolen kunskap och vetenskap som möjliggör att domstolen fattar ett väl underbyggt beslut. Domstolen är aldrig *skyldig* att anlita sakkunnig, men i förarbeten till rättegångsbalken anges att domaren *bör* anlita sakkunskap i frågor som ligger utanför ”allmän bildning”.²³

Studier visar att domstolen sällan anlitar sakkunskap.²⁴ Studier visar även att domstolen emellanåt har bristande och ibland direkt felaktiga kunskaper i centrala delar för en korrekt bedömning av muntliga utsagor.²⁵

Professorer har delade meningar i frågan om huruvida sakkunniga bör anlitas för utsageanalys. Ett argument som framförts för användning av sakkunnig är att rättssäkerheten endast tillgodoses vid anlitaandet av expertis. Invändning emot detta är att det skulle riskera att sakkunniga övertar domarens roll som bevisvärderare.²⁶

---

²⁰ Undantagen lagstadgas i 35 kap. 7 §, 35 kap. 14 §, 36 kap. 3 § och 36 kap. 6 § RB.

²¹ Diesen (2015) s. 52.

²² Westberg (2013) s. 77.

²³ Se 40 kap. 1 § RB; SOU 1938:44, s. 377 f.

²⁴ Granhag m.fl. (2021) s. 366.

²⁵ Granhag m.fl. (2021) s. 395.

²⁶ Schelin (2007) s. 80 f.; Gregow (1996) s. 513.

2.5 Erfarenhetssatser

Domstolen använder sig vid bevisvärderingen av så kallade *erfarenhetssatser*, vilka är särskilt betydelsefulla vid utsageanalys. Erfarenhetssatser grundas i kunskap om relationen mellan två omständigheter, som gäller *generellt* för dessa.²⁷ Erfarenhetssatser ger således aldrig besked om något i enskilda fallet, utan är av hypotetisk karaktär.²⁸

Det finns allmänna och särskilda erfarenhetssatser. De allmänna är allmänt veterliga, d.v.s domaren och allmänheten känner till dem. De särskilda erfarenhetssatserna behandlar områden som kräver särskild utbildning eller kännedom, vilka tillförs i rättegången av sakkunnig.²⁹

Enligt förarbetena till rättegångsbalken anges att domaren i sin överläggning bör ta hänsyn till allmän bildning, men till särskilda erfarenhetssatser bör domstolen anlita sakkunnig.³⁰ En erfarenhetssats som en gång varit särskild kan bli allmän, även om de inte är allmänt kända, då de ingår i domarens livserfarenhet. Kunskapsöverföring sker vanligtvis genom att de inlemmas i rättsvetenskaplig doktrin.³¹

Detaljriteriet är enligt Mikael Mellqvist, före detta hovrättsråd och rättsvetenskaplig författare, en särskild erfarenhetssats.³² Konstaterandet kan emellertid ifrågasättas, då domstolen i många sexualmål använt detaljriteriet utan närvaro av sakkunnig på området. Snarare verkar domstolen använda detaljriteriet som en allmän erfarenhetssats.

---

²⁷ Schelin (2007) s. 49.

²⁸ Schelin (2007) s. 51 f.

²⁹ Granhag m.fl. (2021) s. 391.

³⁰ SOU 1938:44, s. 377 f.

³¹ Schelin (2007) s. 50 f.

³² Mellqvist (2013) s. 771.

3 Tillförlitlig och detaljrik utsaga enligt Högsta domstolen

3.1 Definition av tillförlitlighet

I domskäl görs det ofta ingen skillnad mellan begreppen tillförlitlighet och trovärdighet, vilket är direkt felaktigt. Tillförlitlighet innebär att det en person berättar tas för sant. Trovärdighet är ett mått på tilliten hos utsagepersonen.³³ Det sagda innebär således att en trovärdig målsägande kan lämna en berättelse som inte är tillförlitlig.

3.2 Detaljrik utsaga enligt Högsta domstolen

Mot bakgrund av den fria bevisvärderingens princip är det inte möjligt att utarbeta en modell som *måste* användas vid bevisvärdering. Det är fritt för underinstanserna att använda sig av den utsageanalys som Högsta domstolen (HD) fastställer.³⁴

I det följande presenteras ett urval prejudikat där utsagor haft avgörande betydelse för utgången i målen.³⁵

3.2.1 Lång och i sina detaljer sammanhängande berättelse

I NJA 1991 s. 83 åtalades R.T för två fall av misshandel, ett fall av olaga hot och ett fall av våldtäkt på sin dåvarande hustru H.H i deras gemensamma bostad.

Våldtäkterna påstås ha ägt rum i september 1987, någon gång under året 1989 samt i januari och under våren 1990. H.H kunde i detalj redogöra för våldtäkterna i september år 1987, då R.T bland annat slitit av hennes nattlinne och trosor och vältrat sig över henne. Vid något tillfälle hade han lagt en kudde över hennes huvud och pressat isär hennes ben. Han avlägsnade kudden innan samlaget fullbordades. H.H påstod att hon påkallat hjälp, dock inte vid vilket tillfälle.

År 1989 berättade H.H om att R.T ofta kom hem berusad och tvingade sig till samlag med henne, minst två till tre gånger i månaden.

H.H berättade även om övergreppen i januari och under våren 1990. I januari 1990 låste R.T hennes armar och pressade isär hennes ben samtidigt som han tog struhtag om henne, vilket lämnade blåmärken på hennes hals. H.H berättade även att hon vid ett tillfälle i mars, då R.T våldtog henne, ”bönade och bad att han inte skulle ta hennes mänsklighet ifrån henne”. H.H

---

³³ Schelin (2007) s. 240 f.

³⁴ Granhag m.fl. (2021) s. 366.

³⁵ Mellqvist (2013) s. 765.

berättade även att sexlivet avtog i början av år 1990 och att våldtäkterna då inträffade upp till en gång i veckan. Samma kväll som H.H var hemkommen från en Bulgarienresa våldtog R.T henne. Vid det tillfället var han nykter. Han låste fast armarna och pressade isär hennes ben. Då orkade hon inte göra motstånd längre.

Högsta domstolen fann att H.H lämnat en lång och i sina detaljer sammanhängande berättelse avseende september 1987, januari 1990, mars 1990 och kvällen efter Bulgarienresan. Genom H.H:s detaljerade uppgifter fann HD det utrett att R.T vid de fyra angivna tillfällena våldtagit H.H. Högsta domstolen ansåg inte att H.H för tillfällena under år 1989 lämnat preciserade uppgifter om tidpunkt och antalet våldtäkter, men anförde ändå att R.T ”åtminstone vid några tillfällen” utöver de fyra andra, våldtagit H.H.

3.2.2 Pregnanta detaljer

I NJA 1992 s. 446 åtalades H.E för sexuellt utnyttjande vid två tillfällen och grov våldtäkt vid upprepade tillfällen på sin 15-åriga dotter, C. C kunde detaljerat berätta vilka positioner H.E tvingat henne stå i och att han fått utlösning i hennes mun, vilket hon anförde var ”fruktansvärt”. Hon kunde redogöra för vilka tillfällen H.E hämtat en kniv och hållit knivens egg mot hennes hals. Vid ett tillfälle höll han knivspetsen mot hennes hals. C anförde att våldtäkterna ägt rum mellan klockan 24 och 03 på natten, oftast på hennes rum. Hon kunde i detalj berätta om två, enligt HD, särskilt detaljerade tillfällen. Ett var då C inför domstolen berättade att H.E kommit in i köket när hon och lillebrodern var där. H.E hade frågat om C skulle göra mat och bad brodern gå och tvätta sig. Sedan låste H.E dörren och bad C dra av sin pyjamas. Han tog tag om hennes hals och hotade henne till livet om hon inte följde hans anvisningar. Sedan hade H.E analt samlag med henne bakom kylskåpet. Det andra tillfället då Högsta domstolen ansåg berättandet som särskilt detaljerat var då C berättade att H.E i badrummet tvingat henne att ”stå som en katt” och därefter stått bakom henne och genomfört samlaget.

HD anförde bland annat i sina domskäl att det var av stor betydelse att målsägande återgett flertalet episoder som var för sig innehöll pregnant detaljer. HD ansåg det styrkt, mot bakgrund av vad C uppgett, att H.E utsatt C för de sexuella umgänge som angavs i åtalet.

HD menar således att unika detaljer talar för utsagans tillförlitlighet. Typen av detaljer som krävs för att anses pregnant framgår emellertid inte av rättsfallet.

3.2.3 Avsaknad av detaljriktedom

I NJA 2005 s. 712 åtalades L.G för grov kvinnofridskränkning, våldtäkt, grov fridskränkning och misshandel på sin hustru C.G. C.G anförde beträffande våldtäkten att L.G ”någon gång under år 2003” genom våld tvingat C.G till samlag. L.G tog tag i henne bakifrån, la henne på sängen och höll fast henne. Vidare berättade C.G att L.G tagit av henne byxorna, slagit henne på kroppen, tryckt en kudde över hennes ansikte och genomfört samlag.

HD anförde att det saknades detaljriktedom i berättelsen om våldtäkt. Det, i förening med avsaknad av stödbevisning och vag tidsangivelse, fann HD att det inte var ställt utom rimligt tvivel att L.G gjort sig skyldig till våldtäkt.

3.2.4 Detaljrik berättelse

NJA 2017 s. 316 I är det senaste vägledande prejudikatet från Högsta domstolen. I detta mål åtalades K.K för våldtäkt mot målsägande. Målsägande hade lämnat en, enligt HD, mycket detaljerad berättelse. Målsägande berättade att K.K kom hem till henne klockan 19.30. Då låg hon på magen på sängen och surfade med sin hund bredvid sig. K.K satt bakom henne. K.K gjorde närmanden som målsägande avvisade. K.K nonchalerade avvisningarna och satte sig gränsle över hennes lår, rörde vid målsägandes kropp och anförde att han var kåt. Målsägande upprepade flera gånger att hon inte ville ha samlag med honom. K.K drog av hennes byxor och trosor som fastnade på vaderna. Målsägande försökte komma därifrån men K.K tryckte ner hennes lår och penetrerade henne medan han låg över henne. Målsägande anför att samlaget varade i fem till tio minuter. K.K slutade efter en stund utan att ha fått utlösning. Han gick sedan och duschade. Efter en stund kom han ut från duschen iklädd handduk och frågade målsägande om hon ville suga av honom. Målsägande svarade nej och att hon ville att han skulle gå. K.K klädde på sig och lämnade lägenheten.

HD anförde att målsägande har lämnat en lång, levande, klar, detaljrik och sammanhängande berättelse. Berättelsen innehöll enligt HD inga svårförklarliga inslag eller motsägelser. Uppgifterna som målsägande lämnat framstod som tillförlitliga.

4 Psykologisk forskning

4.1 Förmågan att minnas detaljerat

Minnet av en händelse är en förutsättning för att sedan kunna återberätta den. Utsagan är en produkt av minnet som i större eller mindre grad är exponerad för påverkan.³⁶

Att försöka minnas en händelse kan liknas vid att projicera en video eller sekvenser av stillbilder av det inre sinnet. Vissa sekvenser är enkla att minnas medan andra sekvenser är och förblir tomma. Det finns sekvenser som är möjliga att minnas endast under förutsättning att rätt frågor ställs.³⁷

Upptagningen av intryck från omgivningen kallas *perception*. Perceptionen är selektiv och individuell. Bristande perception vid händelsen medför djupgående olikheter mellan två personers sätt att återberätta en händelse de tillsammans upplevt.³⁸ Beroende på intresse och inlärt beteende observerar människan olika detaljer.³⁹ Förmågan att återberätta detaljer är även beroende av berättarens personlighet.⁴⁰

Även objektiva faktorer inverkar på vilka detaljer människan minns. Ljusförhållanden, tidpunkt på dagen för iakttagelse och tiden till förfogande för perception är särskilt betydelsefulla faktorer.⁴¹

Personer som är påverkade av alkohol eller droger, även måttligt, har en reducerad förmåga att registrera händelser. Särskilt alkohol minskar förmågan att iaktta ny information, d.v.s information om en händelse som personen inte tidigare upplevt.⁴²

Minnesbilder är inte statiska över tid. Omständigheter såsom datum, klockslag, veckodag eller plats för en händelse bleknar efter en förhållandevis kort tid. Därefter kastas ordningsföljden mellan händelsens olika faser om. Detaljer tenderar förväxlas och flyta samman och efter

---

³⁶ Granhag, Landström och Nordin (2017) s. 31.

³⁷ Willén (2016) s. 21.

³⁸ Bring, Diesen och Schelin (2001) s. 195.

³⁹ Schelin (2007) s. 107.

⁴⁰ Willén (2016) s. 21.

⁴¹ Schelin (2007) s. 108.

⁴² Schelin (2007) s. 108.

ytterligare tid återstår endast minnet från centrala detaljer av händelsen, d.v.s detaljer som var i fokus under händelseförloppet.⁴³ Det är möjligt att plocka fram bortglömda minnesbilder genom en påminnelse om detaljer som försvunnit ur minnet.⁴⁴ Framplockning kan ske genom att personen ställs frågor som leder till kopplingar eller associationer med den ursprungliga minnesbilden.⁴⁵ Framplockning av minnet genom informativa frågor riskerar emellertid att ändra personens ursprungliga minne av händelsen.⁴⁶ Detta kallas för suggestion.⁴⁷

4.2 Det detaljerade minnet för traumatiska händelser

Studier har visat att återberättandet av traumatiska händelser generellt sätt innehåller fler detaljer än vardagliga eller positivt laddade händelser. Offer för traumatiska händelser minns särskilt detaljer av sensorisk art (hur något kändes), perceptuell art (hur något såg ut, luktade, kändes och lät) och emotionell art (hur händelsen upplevdes).⁴⁸ I det följande kommer sensoriska, perceptuella och emotionella detaljer benämnas *artdetaljer*.

Minnet för traumatiska händelser är varaktiga över tid och mindre påverkbara av yttre faktorer. Detta beror på människans överlevnadsinstinkt.⁴⁹ Genom att minnas traumatiska händelser identifieras hotfulla miljöer, personer och situationer som människan tidigare upplevt. Emellertid är en annan överlevnadsmekanism att tränga bort det obehagliga, för människans välbefinnande.⁵⁰

Sömnbrist, allvarlig huvudskada eller missbruk av narkotika kan emellertid förvanska minnet. Traumatiska händelser som medför hög stress försvårar eller förhindrar även den efterbearbetning som krävs för att skapa ett minne.⁵¹

---

⁴³ Trankell (1971) s. 22.

⁴⁴ Trankell (1971) s. 22.

⁴⁵ Schelin (2007) s. 127.

⁴⁶ Bring, Diesen och Schelin (2001) s. 203.

⁴⁷ Christianson och Ehrenkrona (2011) s. 75.

⁴⁸ Granhag, Landström och Nordin (2017) s. 33.

⁴⁹ Granhag m.fl. (2021) s. 219; Granhag, Landström och Nordin (2017) s. 33.

⁵⁰ Granhag m.fl. (2021) s. 219.

⁵¹ Granhag m.fl. (2021) s. 221 f.

Posttraumatiskt stressyndrom är en vanligt förekommande följd av ett sexuellt övergrepp. En person som lider av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) återupplever händelsen som utlöste traumat och upplever den som pågående. Brottsoffret försöker då undvika tankar, känslor och situationer förknippade med traumat. PTSD resulterar ofta i minnessvårigheter, vilket leder till att brottsoffret får försämrad förmåga att plocka fram specifika händelser och berättar istället i generella termer.⁵² Det sagda innebär således en avsevärd svårighet för offer som drabbas av PTSD att detaljerat återberätta om ett sexuellt övergrepp.

Återgivandet av traumatiska upplevelser tenderar att uppfattas som ostrukturerade, bristfälliga och inkonsekventa. Minnet kan sakna perifera detaljer, d.v.s de som under händelsen var av mindre betydelse, vilka ofta är av vikt för bevisvärderingen. Perceptionen fokuserar istället på centrala detaljer, d.v.s de som var i fokus under händelseförloppet.⁵³ Vilka detaljer som är centrala respektive perifera är individuellt betingat och beroende på vilket ställe personen riktat sitt fokus vid händelsen.⁵⁴

Psykologisk forskning visar även att offer som utsatts för perdurerande brott, d.v.s utdragna eller många sexualbrott, har svårt att detaljerat återge händelsen. Brottsoffret lever ofta i förnimmelsen av att ”det brukar vara såhär”. Det resulterar i att minnet svårligen åtskiljer detaljer från specifika tillfällen.⁵⁵ Högsta domstolen har emellertid uppmärksammat problematiken kring minnets rubbning vid perdurerande övergrepp i NJA 2003 s. 144. HD anförde att för ett offer som utsatts för ett sexuellt övergrepp av perdurerande art kan det vara svårt för brottsoffret att hålla isär händelser och i detalj beskriva dem. HD menade vidare att det kan vara svårt för brottsoffret att precisera var och när händelserna utspelade sig.

---

⁵² Granhag, Landström och Nordin (2017) s. 35.

⁵³ Christianson och Ehrenkrona (2011) s. 70.

⁵⁴ Granhag, Landström och Nordin (2017) s. 34.

⁵⁵ Christianson och Ehrenkrona (2011) s. 71.

4.3 Felkällor vid värdering av en utsaga

Forskning visar att beslutsfattare inom rättsväsendet tenderar beröras av en levande och detaljerad utsaga i större utsträckning än en abstrakt sådan. Forskning visar också att antalet detaljer ger ett inbillat intryck av tillförlitlighet. En levande och känslöfylld berättelse har alltså en förmåga att skapa ett oproportionerligt stort inflytande vid utsageanalys. Utöver detta föreligger det en låg grad av intern överensstämmelse mellan olika beslutsfattare om utsagan har uppnått kravet för att bedömas som detaljerad.⁵⁶

Det finns starkt vetenskapligt stöd för att en utsagas detaljrikedom, d.v.s antalet detaljer, talar för utsagans tillförlitlighet. Detaljrikedom är det kriterium som erhållit högst prediktivt värde för en sanningsenlig utsaga. Emellertid föreligger viss problematik med kriteriet. Det finns studier som visar att sanningsenliga utsagor med många detaljer inte innehåller fler detaljer än falska utsagor om man ser till antalet detaljer per antal ord.⁵⁷ Bland annat har Rebecca M. Willén, doktorand i psykologi och Leif A. Strömwall, professor i psykologi, presenterat ett sådant forskningsresultat i tidskriften *Psychology crime and law*. Artikeln behandlade Högsta domstolens användning av kriterier för tillförlitlighet. Där bland analyserades detaljkriteriet, vilket inte erhöll signifikant stöd talande för utsagans tillförlitlighet.⁵⁸

Psykologer vill framhålla att väsentliga detaljer är de som är kontrollerbara mot objektiv verklighet. Efter sådan kontroll bör slutsatser om dess relevans för tillförlitligheten i utsagan dras.⁵⁹ De menar vidare att domstolen bör se till *specifika* detaljer. Det gäller särskilt i sexualmål, där målsägande tenderar att utelämna intima och sexuella detaljer i sin berättelse. Intima och sexuella detaljer kan för målsägande vara laddade och obehagliga.⁶⁰ Därför är det felaktigt att bedöma en utsaga innehållslös på detaljer, som falsk.

Psykologer hävdar även att en berättelse utan detaljer inte bör lämnas därhän. Domstolen bör istället undersöka varför utsagan är detaljfattig.⁶¹

---

⁵⁶ Schelin (2007) s. 188.

⁵⁷ Schelin (2007) s. 187 f.

⁵⁸ Willén och Strömwall (2012) s. 754 f.

⁵⁹ Christianson och Ehrenkrona (2011) s. 69.

⁶⁰ Granhag m.fl. (2021) s. 367.

⁶¹ Christianson och Ehrenkrona (2011) s. 70.

Signifikant stöd finns också för att tillförlitliga utsagor innehåller fler detaljer av visuell, auditiv, och perceptuell art. Temporal och rumslig information, d.v.s information om var, när och hur något inträffade, finns även i större utsträckning i verklighetsförankrade utsagor.⁶² Överflödiga detaljer och detaljer som har missförstått av utsagepersonen bidrar även till utsagans tillförlitlighet.⁶³

Människor tenderar att i vardagliga samtal undvika att alltför detaljerat återberätta händelser. En mycket detaljrik berättelse skulle leda till att lyssnaren upplevde berättaren som omständig och långdragen. Förhörssituationer är emellertid annorlunda och brottsoffer i rättssalen krävs frigöra sig från dessa konventionella normer.⁶⁴ Det är således centralt att vid huvudförhandling tydliggöra för målsägande om vikten av att i detalj återberätta händelsen och inte utelämna någon information.

Hur målsägande bemöts av lyssnaren inverkar på hur detaljrik berättelsen blir. När målsägande tillåts att i en lugn och trygg miljö prata fritt ges goda möjligheter att i detalj återberätta händelsen.⁶⁵

4.4 Vetenskapliga detaljkriterier

Det har utarbetats vetenskapliga detaljkriterier för att mäta en utsagas tillförlitlighet, vilka dock inte används frekvent i svensk domstol.⁶⁶ En av dem kallas *criteria-based content analysis* (CBCA) och innehåller tio för detaljkriteriet utmärkande information, som talar för en utsagas tillförlitlighet. CBCA används bland annat i tysk domstol.⁶⁷ *Reality monitoring* (RM), innehåller fem specifika detaljkriterier. I båda metoderna återfinns bland annat detaljer som berör detaljer om syn-, hörsel-, och känselintryck samt information om upplevda känslor och emotioner vid händelsen.⁶⁸

---

⁶² Willén (2016) s. 13.

⁶³ Schelin (2007) s. 188.

⁶⁴ Christianson och Ehrenkrona (2011) s. 76.

⁶⁵ Christianson och Ehrenkrona (2011) s. 75.

⁶⁶ Granhag m.fl. (2021) s. 364.

⁶⁷ Granhag m.fl. (2021) s. 360.

⁶⁸ Granhag m.fl. (2021) s. 363 f.

Svenska domstolar tenderar att göra en mer allmän bedömning av huruvida ett uttalande är tillräckligt detaljerad eller inte. Flertalet forskare har föreslagit en mer strukturerad utsageanalys.⁶⁹ Psykologer menar även att kriterier för CBCA och RM bör studeras av svenska domare då de systematiskt stöds av psykologisk forskning.⁷⁰

4.5 Sammanfattning av psykologisk forskning

Psykologisk forskning ger stöd för att en utsaga som är sann innehåller detaljer. Detaljer av sensorisk, perceptuell och emotionell art erhåller signifikant forskningsstöd för en tillförlitlig utsaga. Även tempurala och rumsliga detaljer är enligt forskning talande för en sann utsaga. Det är emellertid oklart huruvida en utsagas detaljriktighet indikerar en tillförlitlig utsaga, då forskningsstudiers resultat är av olika mening. Därutöver är kriteriet svårt att fastställa. Det finns inte något mått på när en utsaga ska anses vara detaljrik.

Psykologisk forskning visar att målsägandes förmåga att utge en detaljerad utsaga påverkas av både subjektiva och objektiva faktorer. Målsägandes personliga egenskaper, tid för inhämtning av detaljinformation vid brottet och intag av alkohol eller droger påverkar förmågan att minnas detaljer från händelsen. Målsägande som drabbats av posttraumatiskt stressyndrom eller lider av sömnbrist tenderar i högre grad att glömma detaljer. Forskning har också visat att det är avgörande för en utsagas detaljriktighet hur en fråga till målsägande ställs. Miljön målsägande vistas i vid tid för återberättandet har också betydelse. Minnesforskning visar att traumatiska händelser tenderar innehålla specifika detaljer som sällan glöms. Forskning påvisar emellertid även det motsatta. Detaljerna vid traumatiska händelser kan trängas undan. Detaljer som vanligtvis försvinner ur minnet först är datum, klockslag, veckodag och plats. Därutöver är det centralt att målsägande får berätta i en lugn miljö samt att förhörspersonen ställer öppna frågor för god möjlighet för målsägande att återberätta detaljerat.

---

⁶⁹ Willén (2016) s. 22.

⁷⁰ Granhag m.fl. (2021) s. 367.

5 Analys

Det kan konstateras att det finns ett brett forskningsmaterial om värdering av en utsagas tillförlitlighet på basis av detaljer. Värderingar av utsagors tillförlitlighet är avhängig en mängd psykologiska företeelser, vilka inte är en del av Högsta domstolens bedömningar. Det är olyckligt, då det riskerar att hota rättssäkerheten. I de följande avsnitten presenteras en analys som bland annat vidareutvecklar det resonemanget.

5.1 Rättsfallsanalys

I NJA 1992 s. 446 anförde Högsta domstolen att målsägande utgett *pregnanta* detaljer. Här återfinns således en explicit definition av detaljkriteriet. Det framgår emellertid inte vilka detaljer som erhåller pregnans. Möjligtvis bör det förstås som att C återberättade att det var ”fruktansvärt” när H.E fått utlösning i hennes mun, att våldtäkterna ägt rum mellan klockan 24 och 03 på natten och att H.E vid något tillfälle tvingat C ”stå som en katt”. Högsta domstolen har således uppmärksammat artdetaljer, vilka enligt forskning talar för en tillförlitlig utsaga. Det kan emellertid ifrågasättas varför Högsta domstolen exkluderat en motivering till vilka detaljer som utgjort pregnans. Det vore dels av relevans för det prejudicerande värdet och dels av relevans för att sublimeras betydelsen av domstolens beaktande av psykologisk forskning.

Förmågan att i detalj återberätta en händelse vid perdurerande brott stöds av forskning, vilket Högsta domstolen inte beaktade i NJA 1991 s. 83. Målsägande förmådde inte i detalj återberätta om våldtäkterna vid tiden då frekvensgraden ökade, vilket resulterade i att Högsta domstolen ifrågasatte utsagans tillförlitlighet. Aktuella problem beaktades emellertid i ett senare rättsfall; NJA 2003 s. 144, vilket ger stöd åt att Högsta domstolen utvecklar rättsläget i takt med att ny forskning presenteras.

I NJA 2005 s. 712 bedömde HD att målsägandes avsaknad av tidsangivelse för våldtäkterna förhindrade en fällande dom. Forskning visar emellertid att datum är det som först försvinner ur minnet. Högsta domstolens domskäl rättfärdigas delvis av faktumet att traumatiska händelser ofta återberättas detaljerat. Målsägandes utsaga borde av den anledningen innehålla fler detaljer för att anses tillförlitlig. Målsägande kunde i aktuella mål endast återge att våldtäkterna skett ”någon gång under 2003”.

Det är inte anmärkningsvärt att Högsta domstolen meddelande en friande dom till följd av målsägandes vaga tidsangivelse. Om Högsta domstolen meddelat en fällande våldtäktsdom på vaga tidsangivelser, vore beviskravet *utom rimligt tvivel* förmodligen överspelat. En vag tidsangivelse av aktuella slag bör skäligen tala för att beviskravet inte är uppfyllt. I synnerhet inte om det i förening med övrig bevisning inte är möjligt att fastställa ungefär *när* våldtäkterna skett.

I det senaste vägledande prejudikatet, NJA 2017 s. 316 I, lämnade målsägande en i min mening avsevärt detaljerad berättelse om hur våldtäkten fortskridit och förmådde att redogöra för artdetaljer som med brett forskningsstöd talar för en tillförlitlig utsaga. Bland annat redogjorde målsägande för detaljer som inte är en naturlig del av återberättandet om våldtäkten, t.ex. att målsägande låg på mage och surfade och att hon var ensam hemma med sin hund. Högsta domstolen redogjorde inte vilka detaljer som låg till grund för bedömningen, utan konstaterade enbart att målsägande redogjort för en detaljerad utsaga. Av den anledningen är det inte möjligt att konstatera vilka detaljer Högsta domstolen ansåg ligga till grund för bedömning av utsagans tillförlitlighet. Högsta domstolen värderade vidare *detaljrikedomen* i målsägandes utsaga. Huruvida detaljrikedom talar för utsagans tillförlitlighet är inte helt fastställt, då professorer inom psykologin inte är helt eniga. Av den anledningen är den en fallgrop att använda detaljrikedom som stöd för utsagans tillförlitlighet. Högsta domstolen ger intryck av att godtyckligt värdera utsagan. Dessutom har domstolen en felaktig föreställning att utsagor som är detaljrika är tillförlitliga.

En första reflektion om Högsta domstolens detaljanalys är detaljkriteriets vaghet. Högsta domstolen *konstaterar* utsagors detaljrikedom, eller icke-existerande av densamma. Utvecklande detaljresonemang har i samtliga fall uteblivit. Det är olyckligt, då Högsta domstolens främsta uppgift är att meddela vägledande prejudikat. Prejudikaten är inte givande för att utröna i vilka fall en utsaga ska anses detaljerad eller inte och anger inte heller vilken typ av detaljer som erhåller starkt bevisvärde.

Därutöver, vad som till synes utgör en riktlinje för bevisvärderingen, blir snarare till en regel. Regeln uttrycker att en detaljerad utsaga ska bedömas tillförlitlig. Det är i min mening olämpligt, då bevisvärderingen ger sken för att ske mot bakgrund av godtycklighet. Psykologisk forskning visar att en tillförlitlig utsaga innehåller detaljer i större utsträckning än en utsaga som inte är

sann, vilket Högsta domstolen beaktar. Emellertid är det inte tillräckligt för att hävda att forskning stödjer domstolens tillförlitlighetsbedömning på basis av detaljer.

Högsta domstolen har i endera av rättsfallen kontrollerat i vilken mån målsägandes detaljer de facto *är* sanningsbärande. Detaljkontroll utgör dock i teorin en given omständighet som ett led i frambringande av bevis. Kontroller bekräftar eller dementerar målsägandes utsagor, vilket genererar en i högre utsträckning kvalitetssäkrad bevisvärdering. Det är emellertid problematiskt att kontrollera utsagans tillförlitlighet mot objektiv verklighet. Inte sällan har lång tid förflutit mellan tid för händelsen och huvudförhandlingen, vilket omöjliggör kontroll av somliga detaljer. Andra detaljer är kontrollerbara oberoende av tidsaspekten, t.ex. detaljer om vem målsägande ringt efter händelsen. Domstolen har i samtliga fall konstaterat *att* målsägande återgivit detaljer. Men *om* detaljerna reflekterade den tillförlitliga utsagan eller inte lämnas därhän, alldeles oavsett om de är kontrollerbara eller inte. Det medför att kvalitén i bevisvärderingen anses kraftigt eftersatt.

5.2 Utvecklande analys

För det första är Högsta domstolen inte stringent i sin detaljanalys vilket genererar ett osäkert rättsläge där det inte är möjligt att fastställa under vilka förutsättningar en utsaga uppnår kriteriet *detaljerad*. För det andra beaktas inte psykologisk kunskap för att korrekt värdera en utsagas tillförlitlighet. Delvis rättfärdigas domstolens vaga detaljresonemang av detaljerade utsagors avhängighet av både subjektiva och objektiva faktorer. Det betyder att mängd och typ av detaljer varierar beroende på personen som utger utsagan, vilket försvårar fastställandet av särskilda detaljkriterier att förhålla sig till vid utsagevärderingen. Därutöver skulle bevisningen, vid anvisning om vilka detaljer som erhållit högt bevisvärde, i färre fall nå upp till beviskravet *bortom rimligt tvivel* även i de fall då målsägande talat sanning och ett sexualbrott skett. Om tydligare krav ställts på utsagans detaljerade karaktär, t.ex. genom en särskild metod, hade det emellertid medfört att antalet felaktigt dömda personer minskat. Det vore därutöver möjligt att i efterhand avläsa om domstolen följt metoden eller inte.

Högsta domstolens vaga detaljresonemang kan ha en förklaring i en godtycklig värdering, där värdering av utsagan görs utifrån en standardmall där utsagan bedöms antingen detaljerad eller inte detaljerad. Värderingen görs utifrån föreställningen att en tillförlitlig utsaga innehåller

detaljer. Det är utan tvivel olyckligt, då det inte är möjligt att korrekt värdera utsagor genom en på förhand bestämd mall. Utsagor bör värderas nyanserat och med beaktande av målsägandes personliga förhållanden, för att mot bakgrund av beprövad vetenskap konstateras tillförlitlig.

Domstolen frångår otvivelaktigt psykologiska studier vid utsageanalys. Ur rättssäkerhetsperspektiv är det av central betydelse att bevisningen genomgående prövas på ett tillförlitligt sätt och att utsagor erhåller en någorlunda korrekt bedömning. En genomgående korrekt bedömning är givetvis omöjligt, då domstolen värderar mänskligt material, vilka aldrig bedöms utan felmarginal. Högsta domstolen bör dock avgöra *dels* vilka detaljer som ska ligga till grund för en tillförlitlighetsbedömning, *dels* vilka uppgifter som eventuellt har suggererats genom polisförhör, förundersökning och av andra till målsägande närstående personer, *dels* att inga ledande frågor ställts och *dels slutligen* att korrekt värdering görs på basis av övrig psykologisk forskning om bland annat påverkan av alkohol och droger, sömnstörning, predurerande brott och posttraumatiskt stressyndrom. Därutöver bör psykologisk forskning om mänskliga minnet beaktas i högre grad vid värderingen.

En i större utsträckning forskningsbaserad utsageanalys skulle generera en kvalitetssäkrad bevisvärdering. Psykologer anför även att en mer strikt modell för utsageanalys bör tillämpas. Enligt min mening är det påståendet riktigt. En kvalitetssäkring av bevisvärderingen kan ske på flera sätt. Ett alternativ är att anlita sakkunniga vid huvudförhandlingen, i form av psykologer. Det är lämpligt ur tre hänseenden. *För det första* blir bedömningen mer nyanserad om den granskas av experter med erfarenhet av psykologiska fenomen som påverkar möjligheten utge en detaljerad utsaga och har kunskap om det mänskliga minnet. *För det andra* skulle psykologisk expertis öppna för en i högre grad rättssäker dom. Värdering av mänskligt material utan psykologisk kompetens riskerar urholkning av rättssäkerheten, då värderingen inte bedrivs högkvalitativt. *För det tredje* genererar anlitaandet av expertis färre oskyldigt dömda, då fler utsagor värderats korrekt.

Samtidigt är användning av psykologisk expertis inte utan nackdelar. Det är till viss del en samhällsekonomisk fråga. Att anlita sakkunskap i varje enskilt sexualmål utan självständig stödbevisning vore sannolikt utmanande för samhälleliga resurser. Att endast anlita sakkunniga vid svåra mål, där domstolen ser behov av ett expertutlåtande för att värdera utsagan korrekt, skulle dock vara motiverat ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Det finns även professorer som menar att det finns en överhängande risk att sakkunniga övertar domstolens roll som

bevisvärderare. I min mening kan det argumentet avvisas. Det förefaller mer olyckligt att personer utan psykologisk kompetens värderar mänskligt material. Därutöver ska den psykologiska analysen separeras från den senare bevisvärderingen, som två komponenter som tillsammans bildar ett korrekt beslut. Sakkunskap används inom alla juridiska områden i domstolen där beslutsfattarna saknar kunskap för att kunna avgöra ett mål. Om argumentet att sakkunniga mekaniskt värderar bevis vore hållbart, borde sakkunskap inte användas i domstol. Det förefaller orimligt, då sakkunskap är en väsentlig förutsättning för att generera korrekt värderade domar.

En risk med anlitan av sakkunniga är att psykologer vill leva upp till upplevda förväntningar från samhället och tar större hänsyn till målsägande än vad som är motiverat. Det ligger i domarens kodex att vara de mest opåverkbara och ska inte ta ovidkommande hänsyn till brottsoffret.

Ett andra sätt att kvalitetssäkra bevisvärderingen är att ledamöter i domstolen utbildas i värdering av utsagor med hjälp av CBCA-kriterier eller RM-kriterier. Dock medför tillämpning av en strikt metod att den fria bevisvärderingen genom mått och metoder anvisar beslutsfattarna hur bevisen ska värderas. Det medför att bevisvärderingen eventuellt inte kan anses *fri*. En metod för bevisvärdering medför dock att utsagor i större utsträckning bedöms korrekt. Metoden skulle även kunna fungera som kvalitetssäkring genom att det i efterhand var möjligt att avläsa om domstolen följt metoden eller inte. Om domstolen missat ett viktigt steg skulle det påvisa att domstolen begått ett misstag.

Ett tredje alternativ för att kvalitetssäkra värderingen är att beslutsfattare utbildas i psykologiska fenomen som är användbara för att värdera mänskligt material. Det skulle medföra att beslutsfattare övervägt alternativa tolkningar vid värdering av utsagor och på så sätt genererat fler korrekt värderade utsagor.

I dagsläget finns det inget som hindrar domstolen från att enbart konstatera att tilltalades skuld är ställd utom rimligt tvivel. Det finns heller ingen möjlighet att konstatera att domstolen har gjort en felvärdering av målsägandes utsaga. En bevisvärdering som alltigenom grundas i en detaljrik utsaga blir lätt subjektiv och alltför ytlig. Mot bakgrund av hur viktig domstolens verksamhet är, är avsaknad av kvalitetssäkring av dömandet högst förvånande. Detaljkriteriet är subtilt och ur bevisvärderingsperspektiv ett vagt kriterium. Sexualmålens särställning ur bevishänseende, där

det ofta inte finns stark stödbevisning, ger ytterligare anledning att säkerställa kvalitén i bevisvärderingen.

6 Slutsats och avslutande reflektion

6.1 Slutsats

Uppsatsens frågeställning var:

Är Högsta domstolens värdering av målsägandes detaljerade utsaga förenlig med tillförlitlighet enligt psykologisk forskning?

Svaret på frågeställningen kommer i det följande. Det vore felaktigt att påstå att Högsta domstolens värdering av målsägandes detaljerade utsaga inte i någon mån stöds av psykologisk forskning. Däremot uppnår värderingen inte den nyansering som erfordras för att värderas korrekt och med stöd av psykologisk forskning. Det finns en avsevärd diskrepans mellan Högsta domstolens värdering av en tillförlitlig utsaga mot bakgrund av detaljer och vad psykologisk forskning visar på området. Högsta domstolen utelämnar ett stort antal psykologiska företeelser som är avgörande för att utge en detaljerad utsaga. Utöver det berör domstolen inte resonemang om minnesforskning, vilket är avgörande för en korrekt värderad utsaga.

6.2 Avslutande reflektion

Den nyss redogjorda slutsatsen öppnar upp för kritik av Högsta domstolens utsageanalys. Som psykologiska professorer antyder, finns det utvecklingsmöjligheter för Högsta domstolens värdering av utsagor. Psykologisk forskning har med bestämdhet visat att Högsta domstolens detaljkriterier har ett absolutistiskt värderingsperspektiv där en utsaga antingen är detaljerad och tillförlitlig, eller inte detaljerad och därför inte tillförlitlig. Det finns risker med att värdera mänskligt material på basis av enbart juridisk kunskap. Det mänskliga materialet bör värderas av experter, såsom psykologer, för att generera en korrekt tillförlitlighetsbedömning. Då utsagor av målsägande ofta är avgörande för ett fällande sexualbrott, eftersom det sällan finns stark stödbevisning, är det väsentligt att en sådan utsaga bedöms korrekt.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Utredningsbetänkanden

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk

Propositioner

Prop. 2017/18:177 En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet

Rättsfall

NJA 1980 s. 725

NJA 1991 s. 83

NJA 1992 s. 446

NJA 2003 s. 144

NJA 2005 s. 712

NJA 2017 s. 316 I

NJA 2019 s. 347

NJA 2019 s. 669

Litteratur

Bring, Tomas, Diesen, Christian och Schelin, Lena: *Förundersökning*. 2:2 uppl., Stockholm 2001 [Bring, Diesen och Schelin (2001)]

Christianson, Sven Å. och Ehrenkrona, Marika: *Psykologi och bevisvärdering. Myter om trovärdighet och tillförlitlighet*. 1:1 uppl., Stockholm 2011 [Christianson och Ehrenkrona (2011)]

Dahlman, Christian: *Beviskraft*. 1:1 uppl., Stockholm 2018 [Dahlman (2018)]

Dahlman, Christian och Korths Aspegren, Andreas: 'Varför är bevisning som uppfyller beviskravet i våldtäktsmål inte tillräckligt i mål om olaga hot?.' *SvJT* 2018 s. 327–342 [Dahlman och Korths Aspegren (2018)]

- Diesen, Christian: *Bevisprövning i brottmål*. 2 uppl., Stockholm 2015 [Diesen (2015)]
- Granhag, Per Anders, Strömwall, Leif A., Ask, Karl och Landström, Sara: *Handbok i rättspsykologi*. 2 uppl., Stockholm 2021 [Granhag m.fl (2021)]
- Granhag, Per Anders, Landström, Sara och Nordin, Anders: *Värdering av muntliga utsagor. Ett vetenskapligt baserat beslutsstöd för migrationsärenden*. Göteborg 2017 [Granhag, Landström och Nordin (2017)]
- Gregow, Torkel: 'Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn.' *SvJT* s. 509–523 [Gregow (1996)]
- Lambertz, Göran: 'Kvalitetssäkring av bevisprövningen i brottmål.' *SvJT* s. 1–14 [Lambertz (2009)]
- Mellqvist, Mikael: 'Om tro, tyckande och vetande Högsta domstolens värderingar av utsagor.' *SvJT* 2013 s. 735–778 [Mellqvist (2013)]
- Nääv, Maria och Zamboni, Mauro: *Juridisk metodlära*. 2:1 uppl., Lund 2018 [Nääv och Zamboni (2018)]
- Schelin, Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Stockholm 2007 [Schelin (2007)]
- Trankell, Arne: *Vittnespsykologins arbetsmetoder*. 2:2 uppl., Stockholm 1971 [Trankell (1971)]
- Westberg, Peter: *Civilrättsskipning*. 2:1 uppl., Stockholm 2013 [Westberg (2013)]
- Willén, Rebecca M.: *Counting on the details: inquiring into past events of cooperative interviewees*. Göteborgs universitet, Göteborg 2016 [Willén (2016)]
- Willén, Rebecca M. och Strömwall, Leif A.: 'Offenders' lies and truths: an evaluation of the Supreme Court of Sweden's criteria for credibility assessment.' *Psychology Crime and Law*, november 2012, vol. 18 nr 8, 745–758 [Willén och Strömwall (2012)]